

Petra Bolhuis
Maieutiek
Tilburg 2022

Totalitarisme

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

1

Totalitarisme

- We kunnen in twee dagen niet alle concepten behandelen.
- Dag 1 Focus op wat is nieuw aan **totalitarisme**, Het moet, wil het een denkgereedschap zijn, geen containerbegrip worden.
- Dag 2 Focus op wat biedt de analyse van Arendt voor een beter begrip van de wereld waarin we vandaag de dag leven?

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

2

Dit nooit weer...

- Hannah Arendt (Linden 1906- New York 1975)
- Haar eigen ervaringen maken het noodzakelijk te reflecteren.
- Niet optimistisch en niet pessimistisch zoekt zij naar handvatten. (blz. 39 en 40)
 - Om te begrijpen, maar niet om te vergoelijken,
 - Om te onderkennen,
 - Om iets te kunnen uitrichten tegen.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

3

Arendt

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

4

Totalitarisme

Hannah Arendt schrijft als vluchteling in Amerika haar analyse van wat er is gebeurd in Europa. Zij constateert dat er met Hitler en Stalin een nieuwe vorm van politieke macht is ontstaan namelijk het totalitarisme.

Benito Mussolini munt de term 'totalitario' in 1920 als karakterisering van de nieuwe fascistische staat. (bron; Encyclopaedia Britannica)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

5

Wat is totalitarisme

"Het totalitarisme onderscheidt zich daarin van alle ons bekende regimes dat het een nooit vertoonde aanslag pleegt op de menselijke vrijheid en spontaniteit, en elke denkbare vorm van zinvol menszijn en menselijke gemeenschap vernietigt. De onvergeeflijke misdaad van het totalitarisme bestaat erin dat het de *verlatenheid*, die nu eenmaal des mensen is en bij uitstek in het sterven wordt ervaren, schandelijk misbruikt door deze uitzonderingsconditie uit te vergroten tot een alledaagse werkelijkheid, ze in te schakelen in een systeem van terreur en ze ten grondslag te leggen aan de politieke organisatie van het samenleven. Totalitarisme is de enige regeringsvorm waarmee in geen enkel opzicht te leven valt. Het noopt radicaal tot verzet." (blz. 8)

Het is een regeringsvorm die we nog niet eerder hebben gezien en er is een analyse nodig.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

6

Tijdsbeeld

Arendt koppelt totalitarisme aan de Verlichting.

+ is rationeel wetenschappelijk denken
- instrumenteel denken verdringt het betekenis verlenende denken,

En aan de Franse revolutie

+ vrijheid en gelijkheid,
- de elite, massamens en gepeupel ontstaan als groepen die (nog) niet gelijk zijn, maar dat moeten worden.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

7

Waarom het nationalistisch lijkt, maar juist niet is.

“De massa's zijn ontstaan uit de klassenmaatschappij in de nationale staat, waarvan de barsten met nationalistische gevoelens gecementeerd werden.”(83)

De beweging grijpt daar op in, maar keert zich uiteindelijk ook tegen de eigen bevolking.

Waren Stalin en Hitler maar nationalistisch geweest is de verrassende conclusie van Arendt. (17)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

8

Waarom het wetenschappelijk lijkt, maar niet is

Darwinisme en Marxisme zijn de wetenschappelijke basis.

Daar zien we bewegingen die een proceskarakter aangeven van de werkelijkheid en de mens is daaraan ondergeschikt.

Beschrijven wat is, gaat over in beschrijven wat zou moeten zijn.

Dat wordt in het totalitarisme tot een ideologie.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

9

Ideologie wat is het?

Niet : *'Ideologie' is niet dat het idee het onderwerp van een wetenschap kan worden, juist zoals de dieren het onderwerp zijn van de zoölogie.*

Wel: Ideologie is de logica van een idee. Haar onderwerp is de geschiedenis, waarop de 'idee' wordt toegepast; het resultaat van deze toepassing is niet een corpus van beweringen over iets dat is, maar de ontvouwing van een voortdurend veranderend proces.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

10

Pauze

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

11

De beweging komt op

“De ruimte ontstaat voor een sterke man die de lasten zal overnemen van deze overvraagde burgers.” (77)

“Het hoofdkenmerk van de massamens is niet zijn brutaliteit of achterlijkheid, maar zijn isolement en het gebrek aan normale sociale relaties.”(83)

Er is materiele onthechting waarbij een monnik werelds overkomt schrijft Arendt. (81)

“Dit is niet zomaar een nihilisme het is ook oprechte walging voor een door en door bourgeois samenleving en haar dubbele moraal.”(98)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

12

De basis voor het totalitarisme

- Overbodigen,
- Atomisering en verlatenheid,
- Instrumenteel denken en geen betekenisverlening,
- Bureaucratie zonder menselijke gezicht,

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

13

De overbodigen

“Er is slechts één ding dat lijkt vast te staan: we kunnen zeggen dat het radicale kwaad zijn opwachting heeft gemaakt in verbinding met een systeem waarin alle mensen in gelijke mate overbodig geworden zijn. De manipulators van dit systeem geloven even sterk in hun eigen overbodigheid als in die van alle anderen, en de totalitaire moordenaars zijn des te gevaarlijker, in de mate het hen niets uitmaakt of ze levend of dood zijn, of ze ooit geleefd zouden hebben dan wel nooit geboren zouden zijn. Het gevaar van de lijkenfabrieken en de holen van vergetelheid is dat vandaag, met een overal stijgende bevolking en toenemende dakloosheid, massa's mensen voortdurend overbodig worden gemaakt, zolang wij ermee doorgaan de wereld in utilitaire termen te denken. Overal spelen politieke, sociale en economische gebeurtenissen in een zwijgende samenzwering mee met totalitaire instrumenten, die ontworpen zijn om mensen overbodig te maken.”(291/292)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

14

De vormen binnen het totalitarisme

- Propaganda en leugens,
- Indoctrinatie en terreur,
- Objectieve vijanden en zuiveringen,
- Ontvouwen van een wetmatigheid,

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

15

Propaganda, indoctrinatie en terreur

Propaganda wordt indoctrinatie wanneer men aan de macht is.

Geweld dient korte tijd als afschrikking t.o.v. oppositie, maar al snel is het dé manier om de leugens van de beweging waar te maken.

Profetische wetenschappelijkheid paart zich dan aan het met geweld creëren van de voorspelde werkelijkheid of de voorspelling wordt geantedeerd en verdraaid tot hij klopt met wat gebeurt. Wie beter weet moet dood of weg.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

16

Objectieve vijanden en zuiveringen

Terreur neemt toe als de macht er is. In plaats van oppositie wordt nu de strijd tegen **objectieve** vijanden gestart.

Het is nooit de opzet om deze objectieve vijanden uit te schakelen en over te gaan tot consolideren.

Er moeten steeds nieuwe objectieve vijanden worden aangewezen. Polen, Duitsers, koelakken (= zelfstandige boeren) en Tartaren, de reeks was eindeloos uit te breiden. (zie noot 97)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

17

Je hoort erbij als je dit begrijpt...

Geheime genootschappen worden het model voor de totalitaire beweging en m.n. geheime politie.

‘Normale mensen weten niet dat alles mogelijk is’ Dit is het zinnetje dat de gruwelen teweeg brengt!(260)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

18

Waarom bleef men erbij?

Lichtgelovigheid en cynisme was al aanwezig, zegt Arendt, voor het gepeupel de massa werd. Want de massa is geneigd altijd het ergste te geloven. Maar in het totalitarisme:

- Politiek = bedrog en bedrog is nodig.
- Iedereen wordt tot slachtoffer óf dader gereduceerd.
- Er is geen overtuiging of argument, want de leider denkt wereldgedachten en later zullen we zien dat hij gelijk heeft. (hoort bij het verlichtingsdenken)
- Cynisme wordt verward met schranderheid (ook verlichtingsproduct, zie ook Kritiek van de cynische rede)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

19

Dag 2

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

20

Lijstje (noodzakelijke)voorwaarden

1. Overbodigheid
2. Atomisering en verlies van individualiteit, verlatenheid
3. Instrumenteel denken verdringt het betekenisverlenende denken
4. Wantrouwen en leugen in de politiek en het geloof in complotten
5. Propaganda, ideologie en openlijke leugens,

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

21

vervolg

6. Machtscentralisatie en afschaffing van trias politica,
7. Indoctrinatie en terreur,
8. Objectieve vijanden en zuiveringen,
9. Beweging omwille van de beweging,
10. Waarheidsproductie,
11. Cynisme is schranderheid

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

22

Vandaag de dag?

Natuurlijk denken we direct aan Poetin. En ja, daar moeten we zeker vanuit dit lijstje naar kijken.

Maar Arendt schrijft ook en vooral over het herkennen van kiemen opdat je in kunt grijpen vóór er oorlog is en de totalitaire beweging zich internationaal ontvouwt.

Dus in die zin zijn het onderzoek naar de opkomst van een (rechts)radicaal geluid, de toenemende versplintering van de democratie en de toename van geweld verschijnselen die zeker ook vanuit het perspectief van Arendt moeten worden gezien.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

23

Citoyen en bourgeois

- Belangenstrijd en politiek handelen.
- Wat is goed burgerschap?
- Waarom gaat het zo gemakkelijk over korte termijn eigenbelang en wat is daar mis mee?
- Wat is de rol van nationalisme vandaag de dag?

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

24

Cynisme als teken van schranderheid

“Politiek is geen stiel voor koorknepen. Naïviteit en diepmenselijke loyaliteit leiden zelden tot verkiezingsoverwinningen” Journalist Yves Lambrix bron: Het belang van Limburg

“En het zijn niet alleen gewone burgers die zo oordelen. Ook zelf geven politici het soms ronduit toe. „Je moet heel goed kunnen liegen. Dat hoort erbij”, zei CDA'er Ger Koopmans, nu gedeputeerde in Limburg en tussen 2002 en 2012 lid van de Tweede Kamer, ooit over zijn eigen beroep.” Bron reformatisch dagblad 26-12-2017

In de woorden van Hannah Arendt moet politiek een waarheidstrouwe poging zijn 'de wereld te verwoorden'. Maar in die politiek neemt het aantal pr-mensen en mannetjesmakers toe die zich bedienen van metaforen, hyperbolen en suggestie om kiezers hun versie van de werkelijkheid te doen laten geloven.

bron: De Groene Amsterdammer 21 feb.2018

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

25

Waarheid en feiten

Het behoeden van de waarheid gaat om

- Tellen, meten en wegen versus betekenisverlening. Recht doen aan opvattingen en aan kennis.
- Het verschil tussen de toetsbare feiten en de 'andere waarheid' die uitgesproken moet worden. Het gevaar van verwijzen naar de waarheid die 'men' verborgen wil houden. De macht van zwijgende meerderheid vertegenwoordigende partijen.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

26

Rattenvangers van het onbehagen

- De 'rattenvangers van het onbehagen' hebben het gemakkelijk omdat ze alle klachten koppelen aan een objectieve vijand. Dus is die weg dan komt alles goed. ,maar eerst zal het erger worden. Er moet strijd geleverd worden. Argument; 'Zij zijn nog niet zo ver, alleen 'wij' weten wat er speelt'.
- Gevolg de rattenvangers en hun partij zijn niet ter verantwoording te roepen, verwerpen alle instituties die er nu zijn en hoeven geen politieke beloftes in te lossen.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

27

Pauze

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

28

Strijd om het behoud van de (politieke) gemeenschap van mensen

1-Wanneer er al totalitarisme is,
“De feitelijkheid zelf hangt voor haar voortbestaan af van het bestaan van de niet-totalitaire wereld.” zegt Arendt (184)
Dus verzamelen van bewijzen voor oorlogsmisdaden, instituties voor waarheidsvinding en ondersteunen van de mensen die ook het behoud van de vrije wereld willen.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

29

Strijd om het behoud van de (politieke) gemeenschap van mensen

2-Wanneer totalitarisme zich begint te ontplooiën.
Ieder mens heeft de verantwoordelijkheid om zuinig zijn op alles wat de menselijke gemeenschap betekenis geeft. Dus ageren tegen wat de kiemen kunnen zijn van een samenleving op weg naar totalitarisme. Dat lijkt zo klein en onbeduidend.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

30

Maar het totalitarisme is verslagen.

Het hoopvolle is dat men het menselijke van de mens niet kwijt kon raken zonder de mensen zelf te vernietigen. Dat op wereldschaal lijkt gelukkig onmogelijk.

Maar, zegt Arendt, er is ook de sterke bekoering ontstaan van het vernietigen van mensen in plaats van hun situatie proberen te verbeteren. Dat zou wel eens de totalitaire staten kunnen overleven.

De vraag 'waar laten we de overbodigen?' is gesteld en kreeg al eens een gruwelijk antwoord in de Endlösung.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

31

Maar hebben we iets geleerd.

1- ten aanzien van nieuwe totalitaire bewegingen
Eerzjids een schrijvende verslag op <https://www.knack.be/nieuws/geschiedenis/overlevens-getuigen-de-mensheid-heeft-niets-van-de-holocaust-geleerd/>

Maar ook; internationale samenwerking langs kanalen die opgericht zijn o.i.v. de wereldoorlogen. Begrijpen dat vastleggen nu al plaats moet vinden. Opvang vluchtelingen en het opschorten van bureaucratie daarvoor.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

32

Maar hebben we iets geleerd.

2- ten aanzien van kiemen

Veel meer bewustwording dat we met het behoud van (democratische) instituties aan de gang moeten. Wat lastig is: juist degenen die claimen een democratisch instituut te zijn staan aan wantrouwen bloot.

De democratische controle werkt (nog).

De invloed van grote geldstromen en media (trollen, hacken) is nieuw, maar ligt nu onder kritiek. (universiteiten, politici,)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

33

Tegenwicht

Het optimisme van Arendt,

1. Pluraliteit en nataliteit als onuitroeibare menselijk conditie.
2. Handelen en spreken.
3. Betekenisverlening.

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

34

Nataliteit

"Ons rest echter ook de waarheid dat elk einde in de geschiedenis noodzakelijk een nieuw begin bevat; dit begin is de belofte, de enige 'boodschap' die door het einde nooit kan worden geproduceerd. Het beginnen, nog voor het een historische gebeurtenis wordt, is het hoogste vermogen van de mens; politiek gesproken is het identiek met de vrijheid van de mens." (350)

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

35

Wat kan de enkeling doen?

- Het niet-cynische eigen oordeel,
- Verschil maken tussen privé en politiek oordeel,
- Samen handelen en spreken,
- Kritisch zijn waar nodig, maar wel vanuit het idee van de gemeenschap dus als citizen i.p.v. bourgeois,
- Je geweten gebruiken en dat niet afdoen als naïef,
- Vertrouwen.
-

Totalitarisme_Maieutiek 2022-Tilburg

36